

ผลงานนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ : ไหลโคล่ม่องโขง 12 นักษัตร Creative Folk Dance for Lai Kom Long Kong, 12 zodiac

ปิ่นมณี สารมัย* ชลธิชา กุลโกศล

Pinmanee Saramai*, Cholthicha Koolkol

อาจารย์ประจำสาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*

Lecturer Program in Classical Dance and Drama Faculty of Humanities and Social Sciences

Rajabhat Ubonratchathani University

นักศึกษาสาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี²

Student Program in Classical Dance and Drama Faculty of Humanities and Social Sciences

Rajabhat Ubonratchathani University

Pinmanee.S@ubru.ac.th

Received: July 12, 2021

Revised: September 5, 2021

Accepted: September 8, 2021

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติความเป็นมา และรูปแบบของประเพณีไหลโคล่มของชาวบ้านตำบลโขงเจียม อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุบลราชธานี และ 2) เพื่อสร้างสรรค์การแสดงชุด ไหลโคล่ม่องโขง 12 นักษัตร โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม บุคลากรผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ นักวิชาการ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และบุคคลทั่วไป ผลการวิจัย พบว่า

1) บ้านตำบลโขงเจียม อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุบลราชธานี ได้มีการสืบทอดภูมิปัญญาการประดิษฐ์โคล่มลอยมาแต่บรรพบุรุษ มีรูปแบบที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และได้จัดประเพณีไหลโคล่ม่องโขงในช่วงเทศกาลสงกรานต์ปีเก่าต้อนรับปีใหม่ การไหลโคล่มนั้นจะมีการประดิษฐ์โคล่มไฟกระดาดรูป 12 นักษัตร แล้วนำโคล่มไปลอยลงแม่น้ำโขงเปรียบเสมือนการสะเดาะเคราะห์หรือนำเอาสิ่งที่ไม่ดีในชีวิตลอยทิ้งไปกับสายน้ำ

2) คณะผู้วิจัย ได้นำประวัติ ความเป็นมา รูปแบบของประเพณีไหลโคล่ม มาสร้างผลงานนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ องค์ประกอบของการแสดง ได้แก่ ท่ารำ ศึกษาจากภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวบ้านตำบลโขงเจียม โดยใช้แบบแผนของท่ารำจากแม่บทอีสานและเพลงแม่บทใหญ่บวรธอง กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของประเพณีไหลโคล่ม การอธิษฐานขอขมาพระแม่คงคา ลักษณะนิสัยของ 12 นักษัตร ที่มีความสนุกสนาน ความสวยงาม และความยิ่งใหญ่ของประเพณีไหลโคล่ม ดนตรี เป็นการผสมผสานดนตรีพื้นบ้านอีสาน ประกอบบวรธองสรภัญญ์ และทำนองเพลงแหล่อุบลราชธานีเครื่องแต่งกาย ได้นำการแต่งกายของชาวบ้านตำบลโขงเจียมมาประยุกต์ขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับการแสดง

คำสำคัญ: นาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ ไหลโคล่ม่องโขง 12 นักษัตร

Abstract

This research aims to 1) study the history and the style of the lantern-floating festival of the villagers of Ban Dan, Khong Chiam Sub-district, Khong Chiam District, Ubon Ratchathani Province; and 2) to create a performance, Lai Khom Long Khong Sibsong Nakkasat (Floating 12-zodiac signs lanterns along the Mekong). Qualitative research is conducted using observation and interview forms as research tools. Data are collected from documents and the fieldwork. The informants are academics, community leaders, local scholars, and general people. The results of the research are shown as follows.

1) Ban Dan, Khong Chiam Sub-district, Khong Chiam District, Ubon Ratchathani Province, has inherited the craft of floating lanterns since ancient times. It has a distinctive style with a local identity. It is organized as a lantern-floating festival during New Year's Eve. To float the lanterns, paper lanterns in the shape of the 12 animals of the zodiac signs are created and are floated down the Mekong as if floating away bad luck or bad things in the past year with the river.

2) The history and the style of the lantern-floating festival are created as creative folk dance performances. The elements of the performance are presented as follows. Dance postures are studied from local wisdom and the local culture of Ban Dan villagers, including the patterns of the dance from Mae Bot Isan and Mae Bot Yai. The styles of lyrics discuss the history of the lantern-floating festival, prayer to ask for forgiveness from Goddess Ganga, characteristics of 12 animals of the zodiac signs, and the enjoyment, beauty, and grandeur of the lantern-floating festival. The music is a combination of Isan folk music of Soraphan and Lae Isan. The costumes of Ban Dan villagers are re-applied to be the costumes of the performers to suit the performance.

Keywords: Creative folk dance performance, Lai Khom Long Khong (Floating lanterns along the Mekong), 12 zodiac signs

บทนำ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นภูมิภาคหนึ่งที่มีการส่งเสริมและสร้างสรรค์ประเพณีเก่าและประเพณีใหม่ ๆ เป็นจำนวนมากทั้งที่สืบทอดมาจากอดีตแล้วนำมาดัดแปลงปรุงแต่งมากที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศ ด้วยเหตุที่ภาคอีสานเป็นดินแดนที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากถิ่นอื่น กล่าวคือไม่ได้มี “ทุนธรรมชาติ” ที่โดดเด่นที่เป็นฐานในการดึงดูดนักท่องเที่ยวเฉกเช่นภาคอื่น เช่น ภาคใต้ที่มีท้องทะเลสวยงามและหมู่เกาะจำนวนมากหรือภาคเหนือ มีความอุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยดอยขุนเขา ป่าไม้ และสายน้ำ อันเป็นแรงพลังสำคัญที่ช่วยดึงดูดใจให้กลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเดินทางไปเที่ยวเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังเป็นดินแดนที่มีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของประเทศอยู่เป็นจำนวนมาก สามารถสร้างชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและนานาชาติ แต่สำหรับภาคอีสานแล้วก็ดูเหมือนว่า

จะถูกมองข้ามและไม่ค่อยได้รับการส่งเสริมสนับสนุนในเชิงการท่องเที่ยวเท่าใด ซึ่งโดยแท้จริงแล้วจุดเด่นของชุมชนอีสานในแง่ของการท่องเที่ยว นั้น ก็พบว่ามีการใช้ทุนวัฒนธรรม โดยเฉพาะจากการสร้างจารีต-ฮีต 12 เช่น ประเพณีฮีต 12 หลายอย่างก็ได้กลายมาเป็นประเพณีทั้งในเชิงอนุรักษ์และเป็นการส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยว นับเนื่องมาว่าสองทศวรรษแล้ว นับตั้งแต่ปี 2525 เป็นต้นมา ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อ ถือเป็นยุคที่รัฐบาลมุ่งเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ และยังเป็นสัญญาณของการอนุรักษ์ พื้นฟู และประดิษฐ์สร้างข้อมูลวัฒนธรรมในท้องถิ่นไทย เพื่อก่อร่างสร้างภาพเกี่ยวกับแหล่งข้อมูลทางการท่องเที่ยวให้เกิดเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ในแต่ละจังหวัดก็พยายามหาจุดเด่นและสร้างเอกลักษณ์ของชุมชน หลายจังหวัดต่างพยายามคิดค้นข้อมูลที่จะนำมาพัฒนาเป็น “จุดขาย” เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนในจังหวัดให้เกิดขึ้นด้วย เช่น จังหวัดอุบลราชธานีมีประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดยโสธรมีประเพณีบุญบั้งไฟ จังหวัดสกลนครมีประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง จังหวัดนครพนมมีประเพณีไหลเรือไฟ จังหวัดร้อยเอ็ดจะมีประเพณีเทศน์มหาชาติ จังหวัดขอนแก่นมีเทศกาลงานไหมและการผูกเสี่ยว จังหวัดนครราชสีมาจะมีประเพณีฉลองชัยชนะท้าวสุรนารีมาเป็งานบุญประจำปีของจังหวัดเป็นต้น ลักษณะเช่นนี้ จึงสะท้อนให้เห็นว่า ปัจจัยที่กลายเป็นแรงผลักดันที่สำคัญอย่างหนึ่งในการทำให้ภาคอีสานจำเป็นต้องนำเอาข้อมูลประเพณีมาใช้สร้างสรรค์ในแง่ของการท่องเที่ยวและช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจของภูมิภาค ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่ค่อยมีต้นทุนธรรมชาติ เพื่อใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างเด่นชัดเหมือนกับภูมิภาคอื่น ๆ ดังที่ได้กล่าวอธิบายมาแล้ว ประเพณีในวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนอีสานที่มีอยู่จำนวนมาก จึงถูกนำมาใช้เพื่อรื้อฟื้นและถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นมาให้กลายเป็นแหล่งข้อมูลทางวัฒนธรรม เพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวของภูมิภาคแห่งนี้เพิ่มมากขึ้น (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2543)

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจังหวัดที่มีแหล่งศิลปวัฒนธรรม ประเพณีในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนที่สะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่น ประเพณีจึงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานีมีประเพณีที่สำคัญ เช่น ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา ได้รับการส่งเสริมจากทางวัฒนธรรมมากขึ้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ให้การสนับสนุนให้เป็นงานประเพณีระดับชาติ โดยประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศมาชมตั้งแต่บัดนั้น จนถึงปัจจุบัน (คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ, 2535)

ประเพณีไหลโคลมของชาวบ้านด่าน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์ปีเก่าต้อนรับปีใหม่ของทุกปี บริเวณดอนหินตั่ง สวนสาธารณะริมแม่น้ำโขง ประเพณีการไหลโคลมเป็นการประดิษฐ์รูปโคลมไฟกระดาษาเป็นรูปนักษัตรประจำ 12 นักษัตร ทั้งรูปหนู วัว เสือ กระต่าย ภูเขา ภูเขา ม้า แพะ สิง ไก่ สุนัข และหมู แล้วนำรูปโคลมไปลอยลงในแม่น้ำโขง ให้ไหลทิ้งไปเปรียบเสมือนว่าเป็นการสะเดาะเคราะห์นำเอาสิ่งที่ไม่ดีในชีวิตในปีที่ผ่านมาให้ไหลไปกับสายน้ำโขงพร้อมกับสัตว์ประจำปีเกิดของตน คณะผู้วิจัย ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของประเพณีดังกล่าว จึงทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการประดิษฐ์คิดค้นการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ “ไหลโคลมล่องโขง 12 นักษัตร” เพื่อเป็นการสืบทอดและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม ตลอดจนเสริมสร้างอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านด่าน อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ให้คงอยู่สืบไป อีกทั้ง ยังเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และส่งเสริมเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ให้กับชุมชน อีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและรูปแบบของประเพณีไหลโคลมล่องโขง บ้านด่าน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานการแสดงทางด้านนาฏศิลป์พื้นเมือง ชุต ไหลโคล่ม่องโขง 12 นักชัตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา สืบค้นข้อมูลจากฐานข้อมูลออนไลน์ และการศึกษาการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม โดยการสังเกต และการสัมภาษณ์ เพื่อจะนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ซึ่งวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

คณะผู้วิจัย ได้กำหนดกลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายและเน้นให้ความสำคัญกับผู้ให้ข้อมูลหลัก ตรงตามประเด็นที่เกี่ยวเนื่องกับประเพณีไหลโคล่ม่องโขงของบ้านด่าน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งแบ่งผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1.1 กลุ่มนักวิชาการ ได้แก่ นางสาวยุพา ปานรอด ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นายก้องสกุล แก้วกัญญา รองนายกเทศมนตรีตำบลบ้านด่านโขงเจียม และ จำเริญสยาม ชินบุตร หัวหน้าฝ่ายอำนวยการ สำนักงานปลัดเทศบาลตำบลบ้านด่านโขงเจียม ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ ประเพณีไหลโคล่ม่องโขง ประวัติความเป็นมาของประเพณีไหลโคล่ม และรูปแบบของประเพณีไหลโคล่ม่องโขง ของชาวบ้านด่าน อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

1.2 กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ นายกิตติบุลย์ คุณทวี กำนันตำบลโขงเจียม นางสาวบุษบงก์ พงษ์คำ ผู้อำนวยการกองการศึกษา ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ วิถีชีวิต การแต่งกาย และวัฒนธรรมภาษาของชาวบ้านด่าน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

1.3 กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ นายสุขชี แก้วกัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ รูปแบบของประเพณี และที่มาของการประดิษฐ์โคมรูป 12 นักชัตร

1.4 กลุ่มบุคคลทั่วไป ได้แก่ นายคำหล้า แสนโสม ชาวบ้านด่าน นายเพ็ง ดวงดี อดีตประธานชุมชนบ้านด่าน ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ ความเชื่อและความหมายของการไหลโคล่มรูป 12 นักชัตร ตลอดจนการเข้าร่วมประเพณีไหลโคล่ม ของชาวบ้านด่าน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

2. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

2.1 แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม คณะผู้วิจัย ได้สังเกตสภาพทั่วไปภายในชุมชนวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม กิจกรรมต่าง ๆ เช่น วิธีการย้อมผ้าฝ้ายมัดหมี่ด้วยสีธรรมชาติ และสังเกตวิธีการแต่งกายของชาวบ้านด่าน เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างครอบคลุมประเด็นที่จะศึกษา

2.2 แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง คณะผู้วิจัย ออกแบบการสัมภาษณ์ ตามวัตถุประสงค์โดยศึกษาจาก เอกสาร ตำรา แนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ และแนวทางการสัมภาษณ์ตามกรอบแนวคิด ในการลงพื้นที่สัมภาษณ์แต่ละครั้ง ใช้เทปบันทึกเสียง ซึ่งคณะผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากเทปบันทึกเสียงมาถอดคำพูดและเรียบเรียงจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่จะทำการวิเคราะห์

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัย มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วนำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการออกแบบสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ ชุต ไหลโคล่ม่องโขง 12 นักชัตร

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล จากการทำวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการ ตามกระบวนการทำวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ โดยวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนาม ดังนี้

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูล ศึกษาจากเอกสาร ตำรา หนังสือเกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมา การแต่งกาย และรูปแบบของประเพณีไหลโคลม่องโขง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมือง

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม โดยใช้กระบวนการวิเคราะห์เชิงคุณภาพจากการบันทึกภาคสนาม แบบวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามการสัมภาษณ์ การสังเกต หลังจากนั้นจำแนกจัดระบบหมวดหมู่ข้อมูล

4.3 นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่และวิเคราะห์เพื่อนำข้อมูลที่ได้ มาสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ ชุด ไหลโคลม่องโขง 12 นักชัตร

ผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาและรูปแบบของประเพณีไหลโคลม่องโขง จากการศึกษาข้อมูลพบว่า บ้านด่าน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ถือเป็นหมู่บ้านที่ติดกับแม่น้ำโขง ชาวบ้านด่านจัดงานไหลโคลมในช่วงเทศกาลสงกรานต์ปีเก่าต้อนรับปีใหม่ บริเวณดินหินตั้ง สวนสาธารณะริมแม่น้ำโขง ในประเพณีการไหลโคลมนั้นจะเป็นการประดิษฐ์โคมไฟกระดาษรูปสัตว์ทั้ง 12 นักชัตรแล้วนำโคมไปลอยลงแม่น้ำโขงให้ไหลทิ้งไป เปรียบเสมือนเป็นการสะเดาะเคราะห์เป็นการนำเอาสิ่งที่ไม่ดีในชีวิตในปีที่ผ่านมาให้ไหลไปกับสายน้ำโขงพร้อมกับสัตว์ประจำปีเกิดของตน จากการลงพื้นที่สำรวจ บ้านด่าน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี (ก้องสกล แก้วกัญญา, 2563) ดังรูปภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 ตัวอย่างโคมในขบวนแห่ประเพณีไหลโคลม
ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2563

2. การแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ ชุด ไหลโคลม่องโขง 12 นักชัตร และได้วิเคราะห์องค์ประกอบการสร้างสรรค์ผลงาน ดังนี้

2.1. แนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงาน การแสดงชุด ไหลโคมล่องโขง 12 นักซัด ได้แรงบันดาลใจจากประเพณีไหลโคมของชาวบ้านด่าน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งจัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์ปีเก่า ต้อนรับปีใหม่ของทุกปี บริเวณดอนหินตั้ง สวนสาธารณะริมแม่น้ำโขงในประเพณีการไหลโคมเป็นการประดิษฐ์รูปโคมไฟกระดาดเป็นรูปนักซัดประจำ 12 นักซัด ทั้งรูปหนู วัว เสือ กระต่าย งูใหญ่ งูเล็ก ม้า แพะ ลิง ไก่ สุนัข และหมู แล้วนำรูปโคมไปลอยลงในแม่น้ำโขงให้ไหลทิ้งไปเปรียบเสมือนว่าเป็นการสะเดาะเคราะห์ เพื่อนำเอาสิ่งที่ไม่ดีในชีวิตในปีที่ผ่านมาให้ไหลไปกับสายน้ำโขง พร้อมกับสัตว์ประจำปีเกิดของตน

2.2. รูปแบบในการแสดง กำหนดรูปแบบของการแสดงออกเป็น 4 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 สื่อให้เห็นถึงความเป็นมาของประเพณีไหลโคม โดยวิธีการเกริ่นด้วย แคน โหวด

ช่วงที่ 2 สื่อให้เห็นถึงการอธิษฐานและขอขมาพระแม่คงคา

ช่วงที่ 3 สื่อให้เห็นถึงลักษณะความหมายของสัตว์ทั้ง 12 นักซัด

ช่วงที่ 4 สื่อให้เห็นถึงการไหลโคมทั้ง 12 นักซัดที่มีความสวยงามตระการตา

2.3. เพลงและดนตรี เครื่องดนตรี แบ่งช่วงดนตรีออกเป็น 4 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 ทำนองเพลง เดี่ยวแคน เดี่ยวโหวด เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของประเพณีไหลโคม

ช่วงที่ 2 ทำนองเพลงประกอบบทร้องสรภัญ กล่าวถึง การอธิษฐานและขอขมาพระแม่คงคา

ช่วงที่ 3 ทำนองเพลงแหล่อุบลราชธานี กล่าวถึง ลักษณะนิสัยของสัตว์ทั้ง 12 นักซัด

ช่วงที่ 4 ทำนองเพลงไหลโคมล่องโขง 12 นักซัด ผสมผสานเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานเพื่อให้เกิดความไพเราะ สนุกสนานและความสวยงามอลังการ เหมาะกับชุดการแสดง ไหลโคมล่องโขง 12 นักซัด

2.4. เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับ คณะผู้วิจัย ได้แนวคิดในการสร้างสรรค์การแสดง ชุดไหลโคมล่องโขง 12 นักซัด ได้นำเอารูปแบบเครื่องแต่งกายพื้นเมืองของชุมชน บ้านด่าน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มาออกแบบ และประยุกต์ให้สวยงามตามแบบนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ เหมาะสมกับรูปแบบการแสดง ดังนี้

คณะผู้วิจัย ได้มีแนวคิดรูปแบบการแต่งกายของนักแสดง โดยศึกษาจากการแต่งกายของชาวบ้านที่อาศัยอยู่บ้านด่าน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มาออกแบบ ประยุกต์แต่ยังคงความเป็นอัตลักษณ์ของชาวบ้าน จึงได้ออกแบบการแต่งกายให้เหมาะสมกับการแสดง โดยสีของชุดอ้างอิงตามสีของแสงไฟ ซึ่งเป็นแสงของโคมไฟรูป 12 นักซัด ที่ใช้ลอยในงานประเพณีไหลโคม สีของชุดจึงเป็นสีแดง (บุษบงก์ พงษ์คำ, 2563) ดังภาพต่อไปนี้

(ด้านหน้า)

(ด้านหลัง)

ภาพที่ 2 การแต่งกายนักแสดง

ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2563

การแต่งกาย สวมใส่เสื้อแขนกระบอกสีครีม ห่มสไบ ผ้าถุงมัดหมี่ย้อมด้วยสีธรรมชาติ หัวขึ้นและเชิงผ้าถุงเป็นสีแดงพื้น ใส่ต่างหูเม็ดลูกปัดสีเงิน สร้อยคอ กำไลข้อมือที่ฉลุลาย 12 นักษัตร ล้อมรอบ กำไลข้อมือสังวาล เข็มขัดสีเงิน และใส่ระย้า ทรงผมนักแสดงหญิง เกล้ายกผมด้านหน้าครึ่งศีรษะ ติดจุกผมประดับด้วยดอกแก้วสีขาวและปักปิ่นเงินทางด้านซ้าย

2.5. อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง ประกอบด้วย โคมที่ประดิษฐ์เป็นรูป 12 นักษัตร มีหลอดไฟเล็กในตัวโคม ตัวละ 6 ดวง ฐานของโคมประดิษฐ์ด้วยแผ่นโฟม ด้านในตกแต่งด้วยกลีบดอกบัวเล็ก ด้านนอกตกแต่งด้วยกลีบดอกบัวใหญ่มีลักษณะคล้ายกระทง ฐานน้ำ มีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยม ความสูง 25 เซนติเมตร ความกว้าง 29 เซนติเมตร ความยาว 21 เซนติเมตร ทำมาจากไม้อัดแกะสลักเป็นลายน้ำสียา มี 4 ล้อ โคม 12 นักษัตร ประกอบด้วย ปีชวด ปีฉลู ปีขาล ปีเถาะ ปีมะโรง ปีมะเส็ง ปีมะเมีย ปีมะแม ปีวอก ปีระกา ปีจอ ปีกุน (เพ็ง ดวงดี, 2563) ดังภาพต่อไปนี้

โคมนักษัตร	ชื่อโคม	โคมนักษัตร	ชื่อโคม
	โคมปีชวด		โคมปีมะเมีย
	โคมปีฉลู		โคมปีมะแม
	โคมปีขาล		โคมปีวอก

โคมนักชัตร	ชื่อโคม	โคมนักชัตร	ชื่อโคม
	โคมปีเถาะ		โคมปีระกา
	โคมปีมะโรง		โคมปีจ้อ
	โคมปีมะเส็ง		โคมปีกุน

ภาพที่ 3 โคม 12 นักชัตร

ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2563

2.6. **ท่ารำ** ใช้ท่ารำทางด้านนาฏศิลป์ไทย ที่เป็นแม่ท่าจากเพลงแม่บทใหญ่ เช่น ท่าพรหมสี่หน้า ท่ายูงพ่อนาง ท่ารำยั่ว ท่าสอดสูง เป็นต้น อีกทั้ง ใช้ท่ารำจากแม่บทอีสาน และยังมีท่ารำบางท่า ที่คณะผู้วิจัย ได้คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ โดยตีบทตามคำร้อง ที่แต่งขึ้น เช่น ท่าไหลโคม ท่าลมหนาวเย็น ท่าขอขมา เป็นต้น โดยคำนึงถึงความถูกต้องตามแบบแผนทางด้านนาฏศิลป์ไทย

2.7. **โอกาสที่ใช้ในการแสดง** ประเพณีไหลโคมล่องโขงเป็นประเพณีที่สำคัญของชุมชน ได้รับการถ่ายทอดประเพณีจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยนิยมจัดในช่วงเทศกาลส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ และประเพณีต่าง ๆ ของท้องถิ่น เช่น งานไหลโคมล่องโขง พิธีขอขมาและบูชาพระแม่คงคา เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษา และรวบรวมเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และรูปแบบของประเพณีไหลโคม บ้านด่าน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ประเพณีไหลโคมถูกประดิษฐ์ให้เป็นเวทีของการแสดงด้านศิลปะและวัฒนธรรมเชิงประเพณีพิธีกรรมที่โยงกับเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนริมแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นประเพณีไหลโคมได้จัดขึ้นในช่วงเทศกาลส่งท้ายปีเก่า ต้อนรับปีใหม่ เพื่อขอขมาและบูชาพระแม่คงคา จัดขึ้นที่สวนสาธารณะริมแม่น้ำโขง บริเวณดอนหินตั้งกลางลำน้ำโขง ในประเพณีไหลโคมนั้น จะเป็นการนำโคมรูป 12 นักชัตร ได้แก่ รูป หนู วัว เสือ กระต่าย งูใหญ่ งูเล็ก ม้า แพะ ลิง ไก่ สุนัข และหมู ไปลอยลงในแม่น้ำโขง เปรียบเสมือนว่าเป็นการสะเดาะเคราะห์ เป็นการนำเอาสิ่งที่ไม่ดีในชีวิตในปีที่ผ่านมาให้ไหลไปกับสายน้ำโขง พร้อมกับสัตว์ประจำปีเกิดของตน สอดคล้องกับพระปลัดจตุพร วชิรญาณ (2562) ได้ศึกษาเรื่อง โคม : แนวคิดประวัติศาสตร์และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรมพระพุทธศาสนาแบบล้านนา ผลการวิจัยพบว่า โคม เป็นประเพณีเก่าแก่ของชาวล้านนา ที่ได้สืบทอดแนวคิด วัฒนธรรมประเพณี ปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพราะความศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า จนพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่มาถึงประเทศไทยหรืออาณาจักรต่าง ๆ เช่น อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักร

ล้านนา เป็นต้น และวรรณกรรมต่าง ๆ ของล้านนา ยังได้รับการบูชาด้วยโคมไฟในประเพณีเดือนยี่เป็ง ล้านนา ได้ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14 ในสมัยอาณาจักรหริภุญชัย ในปีพุทธศักราช 2016 พระเจ้าติโลกปนัดดาธิราช แห่งราชวงศ์มังราย ทรงให้จัดเทศกาลยี่เป็งเป็นประเพณีใหญ่ พระองค์ทรงนำประชาชนบูชาพระพุทธรูปในพระอารามทั้งหลาย กิจกรรมในเดือนยี่เป็งของชาวล้านนามีหลากหลาย เทศน์มหาชาติ ตกแต่งวิหารด้วยโคมแขวนตุง จุดผางประทีป ปลอ่ยโคมไฟ โคมลอย จุดบอกไฟ และส่งเครื่องสังเวคลอยไปตามลำน้ำ อันเป็นที่มาของประเพณีการแต่งเครื่องสักการบูชาทางน้ำ เรียกว่า ลอยโขมด ชาวล้านนาจึงได้ยึดถือปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน

นาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ ชุด โหลโคมล่องโขง 12 นักชัตรี ได้นำเอาประวัติความเป็นมาของประเพณีโหลโคม การอธิษฐานและขอขมาพระแม่คงคา กล่าวถึงลักษณะความหมายของสัตว์ทั้ง 12 นักชัตรี และเน้นความสวยงามตระการตา การสืบทอดของประเพณีโหลโคม เป็นการร่วมส่วนสำคัญทั้งท่ารำ ทำนองเพลง ที่สื่อความหมายของประเพณีโหลโคม อีกทั้งยังนำเอาภาษาถิ่นมาใช้อีกด้วย การสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ ชุด โหลโคมล่องโขง 12 นักชัตรี ได้แนวคิดและแรงบันดาลใจมาจากการศึกษาค้นคว้า ประวัติความเป็นมา และรูปแบบของประเพณีโหลโคม เพื่อที่จะนำมาสร้างสรรค์เป็นผลงานการแสดง ออกมาในรูปแบบของนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ สอดคล้องกับ จุติกา โกลลเหมมณี (2556) ได้ศึกษา รูปแบบและแนวความคิดในการสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยของ นราพงษ์ จรัสศรี ผลการศึกษา พบว่า นาฏศิลป์ร่วมสมัยของนราพงษ์ จรัสศรี มีการศึกษารูปแบบจากองค์ประกอบการแสดง ได้แก่ บทการแสดงลีลา เครื่องแต่งกาย ดนตรีพื้นถิ่นการแสดง แสง ฉากและอุปกรณ์ประกอบการแสดงและนักแสดง พบว่ามีการบูรณาการการแสดง จากความหลากหลายทางวัฒนธรรม คงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ไทย ให้ความสำคัญกับการสื่อสารกับคนรุ่นใหม่และนำเสนอในระยะเวลาที่เหมาะสม แนวความคิดในการสร้างสรรค์ พบว่า ให้ความสำคัญกับการสร้างสรรค์ใหม่จากความดั้งเดิม การใช้ทฤษฎีทางนาฏศิลป์และทฤษฎีทางศิลปะ คำนึงถึงการนำเสนอประเด็นใหม่ด้วยการผสมผสานรูปแบบการแสดงจากนาฏศิลป์และวัฒนธรรมที่หลากหลายการรักษาเอกลักษณ์ของการแสดงดั้งเดิมไว้ คำนึงถึงการสื่อสารกับคนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับสังคมส่วนรวม การอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย มีคุณธรรมจริยธรรม และให้ความสำคัญกับสตรี ซึ่งนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ ชุด โหลโคมล่องโขง 12 นักชัตรี มีองค์ประกอบการแสดง ดังนี้

1. ท่ารำ ใช้ท่ารำทางด้านนาฏศิลป์ไทย ที่เป็นแม่ท่าจากเพลงแม่บทใหญ่ เช่น ท่าพรหม สี่หน้า ท่ายุงพ่อนาง ท่าร้าย้ว ท่าสอดสูง เป็นต้น อีกทั้ง ใช้ท่ารำจากแม่บทอีสาน และยังมีท่ารำบางท่าที่คณะผู้วิจัย ได้คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ โดยตีบทจากคำร้อง ที่แต่งขึ้น เช่น ท่าโหลโคม ท่าลมหนาวเย็น ท่าขอขมา เป็นต้น โดยคำนึงถึงความถูกต้องตามแบบแผนทางด้านนาฏศิลป์ไทย

2. เพลงและดนตรี คณะผู้วิจัยได้ออกแบบบทร้อง และทำนองเพลง เป็น 4 ช่วง ดังนี้
ช่วงที่ 1 ทำนองเพลง เดี่ยวแคน เดี่ยวโหวด เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของประเพณีโหลโคม

ช่วงที่ 2 ทำนองเพลงประกอบบทร้องสรภัญ กล่าวถึง การอธิษฐานและขอขมาพระแม่คงคา

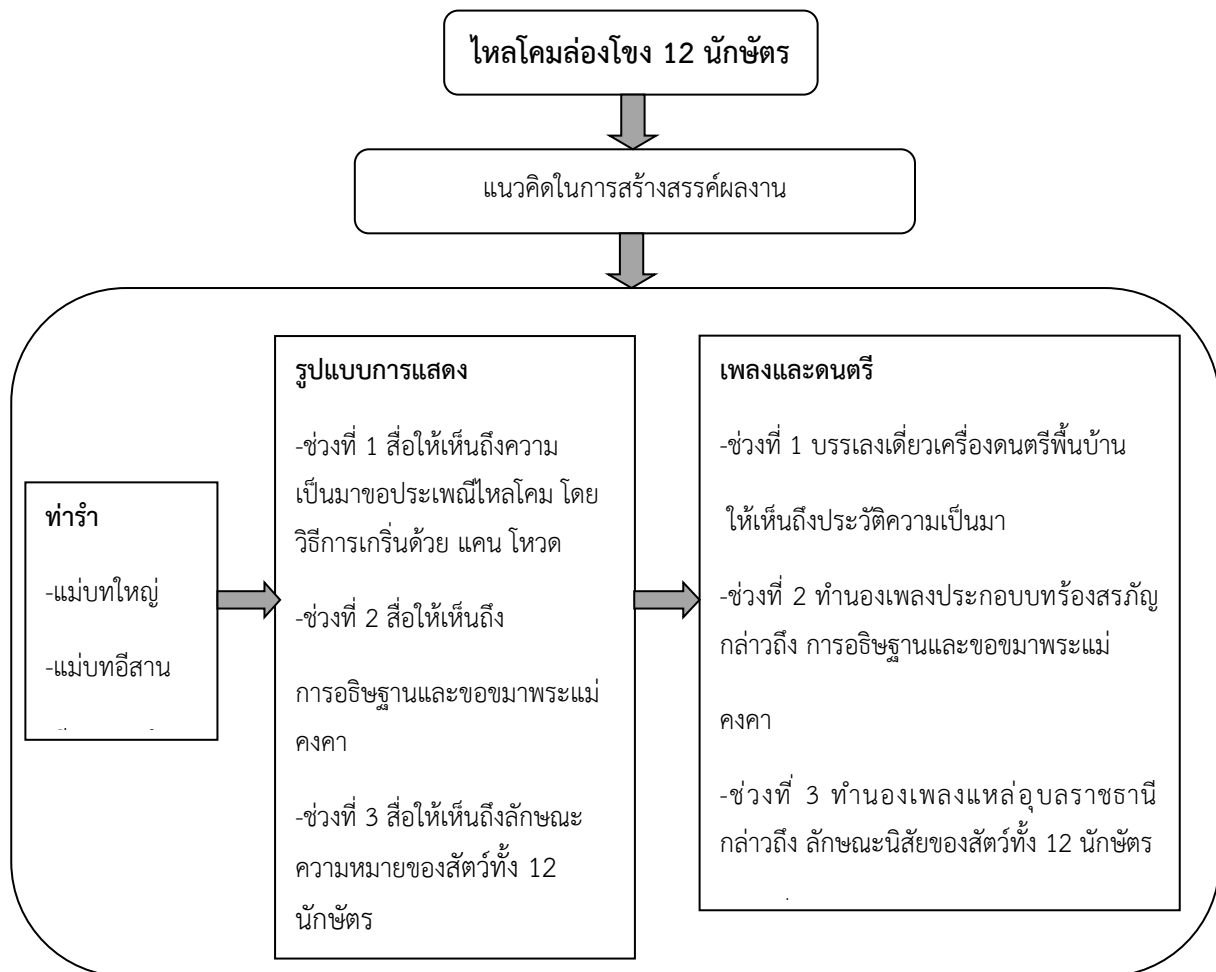
ช่วงที่ 3 ทำนองเพลงแหล่อุบลราชธานี กล่าวถึง ลักษณะนิสัยของสัตว์ทั้ง 12 นักชัตรี

ช่วงที่ 4 ทำนองเพลงโหลโคมล่องโขง 12 นักชัตรี ผสมผสานเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน เพื่อให้เกิดความไพเราะ สนุกสนานและความสวยงามตระการตา เหมาะกับชุดการแสดงโหลโคมล่องโขง 12 นักชัตรี

3. เครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับ ออกแบบการแต่งกายให้เหมาะสมกับการแสดง โดยสีของชุดอ้างอิงตามสีของแสงไฟ ซึ่งเป็นแสงของโคมไฟรูป 12 นักชัตรี ที่ใช้ลอยในงานประเพณีโหลโคม

สีของชุดจึงเป็นสีแดง การแต่งกาย สวมใส่เสื้อแขนกระบอกสีครีม ห่มสไบ ผ้าถุงมัดหมี่ย้อมด้วยสีธรรมชาติ หัวซิ่นและเชิงผ้าถุงเป็นสีแดงพื้น ประดับศีรษะด้วยดอกแก้ว และปิ่นปักผม ใส่ต่างหูเม็ดประเก้อมสีเงิน สร้อยคอ กำไลข้อมือที่ฉลุลาย 12 นักชัตร ล้อมรอบกำไลข้อมือ ใส่สังวาล เข็มขัดสีเงิน และใส่ระย้า

กล่าวได้ว่า ประวัติความเป็นมา และรูปแบบของประเพณีไหลโคม นำมาสร้างสรรค์เป็นชุดการแสดง ได้ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักวิชาการ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และบุคคลทั่วไปของบ้านด่าน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ ประเพณีไหลโคม การประดิษฐ์โคมรูป 12 นักชัตร วิถีชีวิตของชาวบ้าน วัฒนธรรม ภาษา และการแต่งกาย จากศึกษาหนังสือวารสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากข้อมูลที่ศึกษา ทราบว่า ประวัติความเป็นมา และรูปแบบของประเพณีไหลโคม สามารถสร้างสรรค์เป็นชุดการแสดง ในรูปแบบนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ โดยนำมาออกแบบการแต่งกาย เนื้อร้อง ทำนองเพลง และคิดประดิษฐ์ท่ารำที่ถูกต้องตามแบบแผนนาฏศิลป์ ดนตรี ประกอบการแสดง มีจังหวะไพเราะ สนุกสนาน การแต่งกายได้นำเอาอัตลักษณ์ของชาวบ้านนำมาสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ แต่ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมการแต่งกายแบบดั้งเดิมการคิดประดิษฐ์ท่ารำ จะเน้นตีบทตามเนื้อร้อง โดยใช้ท่ารำที่สื่อถึงการขอขมาพระแม่คงคา การไหลโคมอีกทั้งยังนำท่ารำแบบดั้งเดิมมาประยุกต์เพื่อให้เกิดความแปลกใหม่แต่ยังคงเอกลักษณ์ไว้ และให้เหมาะสมกับชุดการแสดง เพื่อใช้ในงานประเพณีสงฆ์้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ และ อธิษฐานและขอขมาพระแม่คงคา และรักษาประเพณีให้คงอยู่สืบไป ซึ่งสามารถสรุปผลงานนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ : ไหลโคมล่องโขง 12 นักชัตร ได้ดังแผนภาพ ต่อไปนี้

ภาพที่ 4 สรุปผลงานนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ : โหลโคมล่องโขง 12 นักร้อง
ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2563

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ควรมีการส่งเสริมและเผยแพร่ประเพณีโหลโคม

1.2 ควรมีการนำเอาการแสดงชุดนี้ไปให้ความรู้แก่ชนรุ่นหลังเพื่อให้รู้จักประเพณีการโหลโคมของชาวบ้านตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีมาตั้งแต่รุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน

2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

2.1 ควรมีการต่อยอดในการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ เพื่อเป็น

การเผยแพร่ประเพณีการโหลโคม ให้ความหลากหลายในการสร้างสรรค์ผลงานที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ทางนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์เอาไว้

เอกสารอ้างอิง

- ก้องสกล แก้วกัญญา. (2563, 13 กุมภาพันธ์). รองนายกเทศมนตรีตำบลบ้านดวนโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี. *สัมภาษณ์*.
- คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ. (2535). *ประวัติศาสตร์และโบราณคดีอุบลราชธานี. อุบลราชธานี 200 ปี*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- จตุติกา โกศลเหมมณี. (2556). รูปแบบและแนวความคิดในการสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยของนราพงษ์ จรัสศรี. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ*, 15(1), 153-159.
- บุษบงก์ พงษ์คำ. (2563, 13 กุมภาพันธ์). ผู้อำนวยการกองการศึกษา สำนักงานเทศบาลตำบลบ้านดวน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี. *สัมภาษณ์*.
- พระปลัดจตุพร วชิรญาณ. (2562). โคม : แนวคิดประวัติศาสตร์และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรมพระพุทธศาสนาแบบล้านนา. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์*. 7(1). 33-45.
- เพ็ง ดวงดี. (2563, 13 กุมภาพันธ์). อดีตประธานชุมชนบ้านดวน ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี. *สัมภาษณ์*.
- สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ. (2543). *การเมืองวัฒนธรรมในบุณยะเหวตร์ร้อยเอ็ด*. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.